

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

А. БАЙТҰРСЫНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚОСТАНАЙ Өңірлік Университеті

АЛТЫНСАРИН ОҚУЛАРЫ

«ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ
БЕРУДІҢ ҮЗДІКСІЗДІГІ –
ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТАРДЫҢ
ТАБЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ КЕПІЛІ»

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫ

МАТЕРИАЛДАРЫ

I КІТАП

АЛТЫНСАРИНСКИЕ ЧТЕНИЯ

МАТЕРИАЛЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ

«НЕПРЕРЫВНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ – ЗАЛОГ УСПЕШНОСТИ
СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГОВ»

I КНИГА

Қостанай, 2022

Список литературы:

1. Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания стран»: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01.09.2021 года. URL: <https://www.akorda.kz/>.
2. Дири М.И. Инновационная деятельность педагога в процессе профессионального становления // Самарский научный вестник. - 2017. - Т. 6. - №2 (2019).
3. Пит Дадли. Lesson Study: руководство. URL: <https://lessonstudy.co.uk/>.
4. Бектурова, З.К. Индивидуальная траектория профессионального развития педагога в условиях повышения квалификации / З.К. Бектурова // Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – № 5-3. – С. 360-361.

УДК 711.7

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӘРТҮРЛІ КӘСІБИЛЕНУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бакидыр Жұлдыз Маратқызы,
2-курс магистранты

Усенова Ақкенже Мукановна
PhD, доцент

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
мемлекеттік университеті
Шымкент қ, Қазақстан

Аннотация

Бұл мақалада мұғалімдердің әртүрлі кәсібилену кезеңдеріндегі эмоциялық тұрақтылықтың ерекшеліктері жан-жақты қалыптасуының маңызды аспектілерінің бірі және оның жетілуінің көрсеткіші болып табылады. Адам психикасы адам қызметінің контекстінде бір-біріне өзара әсер ететін рационалды және иррационалды бастаулардан тұрады. Эмоциялар адамның әрекеті мен мінез-құлқын бағыттайды және реттейді.

Түйін сөздер: мұғалім, эмоция, тұрақтылық, тұрақсыздық, ғылыми, зерттеу, әдіснамалық, эксперимент, кәсіби, дәріс, семинар, оқу іс-әрекеті.

Abstract

In this article, the features of emotional stability of teachers at different stages of professionalization are one of the important aspects of the formation of personality and an indicator of its improvement. The human psyche consists of rational and irrational principles interacting with each other in the context of human activity. Emotions direct and regulate the behavior and actions of humans.

Keywords: teacher, emotion, stability, instability, scientific, research, methodological, experiment, professional, lecture, seminar, educational activity.

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности эмоциональной устойчивости учителей на различных этапах профессионализации, которые являются одним из важных аспектов становления личности и показателем ее совершенствования. Психика человека состоит из рациональных и иррациональных начал, взаимодействующих друг с другом в контексте человеческой деятельности. Эмоции направляют и регулируют поведение и действия человека.

Ключевые слова: учитель, эмоция, стабильность, нестабильность, научная, исследование, методологическая, эксперимент, профессиональная, лекция, семинар, учебная деятельность.

Эмоциялық тұрақтылық тұлғаның қалыптасуының маңызды аспектілерінің бірі және оның жетілуінің көрсеткіші болып табылады. Адам психикасы адам қызметінің контекстінде бір-біріне өзара әсер ететін рационалды және иррационалды бастаулардан тұрады.

Эмоциялар адамның әрекеті мен мінез-құлқын бағыттайды және реттейді. Егер екі полюсті континуумын «тұрақтылық-тұрақсыздық» негізінде эмоциялық тұрақтылықты қарастырсақ, тұрақсыздық теріс мінез-құлыққа және уайымдарға, соның ішінде агрессивті және аутоагрессивті реакцияларға, шындықты дұрыс қабылдамауға әкеп соқтыратын теріс мінез-құлыққа байланысты екенін мойындауға тура келеді. Мұндай көріністер адам қызметінің түрлі салаларына теріс әсер етеді, көбінесе жеке және кәсіп өсуді деформациялайды.

Эмоциялық реттеуге қабілеттіліктің дамуымен, эмоциялық орнықтылықтың артуымен адам қарым-қатынаста төзімді, кәсіп қызметте табысты болады, табысты мансапты жасауға жоғары мүмкіндік алады, дағдарыстық жағдайлар мен белгісіздік жағдайларына оңайырақ бейімделеді.

Эмоция адам мінез-құлқының драйвері болып саналады, бірақ ол бейсаналық. Алғаш рет психоанализатордың негізін қалаушы З.Фрейд осы тақырып бойынша маңызды ой айтты. Ол эмоционалдық үдерістердің қуатты ынталандыратын әсері болған жағдайларда да бейсаналық болуы мүмкін деп санайды [1].

Мотивациялық эмоциялардың авторлық теориясының негізгі қағидалары осы жұмыста экспериментальды расталды:

- эмоция, әдісіне қарамастан, өзінің психикалық мазмұнынан туындайтын ынталандыру әлеуетіне ие;
- бұл толқу мен шиеленіс;
- эмоционалдық тұрығдан эмоция «субъектке» қосылып, адамның осы тақырыппен байланыс жағдайының көрінісі ретінде пайда болады. Атап айтқанда, қуанышты сезім күшті байланыстардың болуын және қайғы-қасіреттің сезімін көрсетеді.

Бұл адамның адаммен байланысы субъектінің бұзылуының көрінісі – әрбір эмоцияның тәжірибесі коммуникация субъектісіне қарсы бейсаналық (болжанбаған) әрекеттермен бірге жүреді. Субъектіге бейсаналық емес күтпеген әрекеттер тәжірибелі эмоциялардың әдістеріне сәйкес келеді және осыған байланысты байланыстарды нығайтады (қуаныш сезімі) немесе байланыс үзілісін қалпына келтіру (ашудың эмоциясы) немесе «қайғы» сезімімен ұштасады [2].

Осылайша, ашудың, қайғы мен қуаныш сезімін бастан кешіру адамның мінез-құлқын тақырыпқа (құбылысқа) бағытталған әрекетке алып келетін кернеуді тудырады. Эмоциялар, әдетте, ұзақ эмпирикалық қарым-қатынасқа ие болатын пәнге күтпеген (бейсаналық) әрекеттерді ашады. Мысалы, студенттердің эмоциялардың қатысуымен ынталандыру схемасы бойынша білім беру қызметі төменде келтірілген. Ашудың, қайғырудың немесе оқу ісіне деген қуанышты сезіну студенттің бұл іспен байланысты нығайтуға немесе бұзуға әкелетін бейсаналық қалаусыз әрекеттер жасауға себеп болатын кернеуді тудырады. Қажетсіз әрекеттерді мотивациялық және демотивациялық деп бөлуге болады.

Атап айтқанда, мотивациялық әрекеттер қуаныш, рахат, қызығушылықтың оң эмоцияларынан туындайды. Бұл эмоциялар мұғалімдермен тығыз байланыстарды нығайту үшін оқу іс-әрекеттеріне бағыттайды. Өз кезегінде, демотивациялық іс-қимылдар теріс эмоциялардан, қайғыдан, мұңаюдан және көңіл-күйден шығады және студенттердің оқу әрекеттерімен байланысты үзілістерге алып келеді. Алайда, әсердің сипатына қарамастан, шиеленісті және мінез-құлқылқ белсенділігін субъектке (қызметке) әкелетін барлық эмоциялар мотивациялық деп санауға тиіс.

П.Б.Зильберман мен Л.М.Аболин эмоциялық тұрақтылығын анықтау көрсетілген өзара байланысты ескере отырып, бұл ұғымды жан-жақты түсіндіреді. Аталған авторлардың эмоциялық тұрақтылығы адамның психологиялық қызметінің эмоциялық, ерік, зияткерлік, мотивациялық компоненттерінің өзара әректесуімен сипатталатын тұлғаның интегративті қасиеті болып табылады, ол қызмет мақсатына оңтайлы табысты қол жеткізуді және күрделі эмотивтік жағдайда неғұрлым тиімді әлеуметтік-рөлдік мінез-құлқықты қамтамасыз етеді [3].

Эмоциялық тұрақтылық функциясы университеттің оқытушыларының оқу іс-әрекеттерін шешу үшін күтпеген әрекеттерін жүзеге асыру мысалында сыналды. Бұл үшін мұғалімдердің оқу сабақтарында жасырын бақылауы бірнеше топтарда ұйымдастырылды. Байқау дәрістер, семинарлар, тесттер, емтихандар, сондай-ақ, сабақтар арасындағы үзілістер кезінде ұйымдастырылды. Байқудың мақсаты – университеттегі мұғалімдердің күтпеген әрекеттеріне анықтау [4].

Эмоциялық тұрақтылықтың екі функциясы бар [5] гомеостатикалық және адаптациялық.

Эмоциялық тұрақтылықтың гомеостатикалық функциясы реттеуші-тұрақтандырғыш рөлді орындайды және эмоциялық шиеленістің өсуіне ол бермей, эмоциялық тепе-теңдіктің қолдауға мүмкіндік береді.

Эмоциялық тұрақтылықтың адаптациялық функциясы жеке тұлға мен кәсіби қызмет үшін жағымсыз салдарсыз жаңа немесе өзгерген сыртқы жағдайларға немесе ішкі жағдайға икемді және барабар бейімделуге мүмкіндік береді. Эмоциялық тұрақтылық функциялары бір-бірімен перманентті өзара әректеседі және тұлғаның эмоциялық саласының рефлексиясымен біріктіріледі. Мұндай рефлексияның үш түрі бар: өзінің эмоциялық жағдайын бағалаудың рефлексивті қабілеті; эмоциялық өзін-өзі реттеу табыстылығын рефлексивті бағалау.

Эмоциялық тұрақтылықтың айқын деңгейі білім беру жүйесі мұғалімдердің кәсіби жану синдромының туындауына кедергі келтіреді.

Кәсіпқойлықтың әр түрлі кезеңдеріндегі психологтардың эмоционалдық тұрақтылығының тұлғалық детерминанттары:

- интернальность;
- ойлау және мінез-құлқылқ икемділігі (жалпы рефлексивтілік);
- эмоциялық жағдайды рефлексивті бағалау;
- эмоциялық жағдайда әрекет ету тәсілдері туралы шешім қабылдаудың рефлексиясы;
- эмоциялық жағдайдың табыстылығын рефлексивті бағалау;
- өзін-өзі реттеу;

- өзін-өзі бағалау;
 - коммунистілік төзімділік;
 - эмоциялық өзін-өзі бақылау.
- Мұғалімдерде салыстырғанда алты жеке детерминантының басымдылығы байқалады, олар:
- интерналдық көрсеткіштері;
 - жалпы рефлексивтілік көрсеткіштері;
 - эмоциялық жағдайды рефлексивті бағалау көрсеткіштері;
 - өзін-өзі бағалау көрсеткіштері;
 - коммуникативтік төзімділік көрсеткіштері;
 - эмоциялық өзін-өзі бақылау көрсеткіштері.

Кесте 1 – Мұғалімдердің дәрістер мен семинарларда күтпеген әрекеттерін бақылау бағ-

дарламасы

Реттік саны	Мұғалімдердің университеттің бірінші кәсібилену кезеңіндегі эмоциялық әрекеттері
1	Дәріс кезінде эмоциясын ұстауы; – жазып отырады – басқа мәселелер туралы әңгімені көп айтады – ұйқысы келіп тұрады
2	Ауырып қала береді (қалған күндері)
3	Дәріс немесе семинар сабақтарында шығып кете беруі (ауырып тұрмын деген себептермен)
4	«Үзіліске» күні бойы неше рет шығады
5	Бірінші сабаққа кешігіп келуі
6	Сабақ біткеннен кейін тез кетіп қалады (бір минут та кідірмейді)
7	Мобильді телефонмен ойындар ойнауы;
8	Дәріс кезінде басқа дәріске дайындалып отырады
9	Телефонмен сөйлесіп шығып кетеді
10	Үзілістен әртүрлі себептермен кешігіп келеді
11	Сабақтан түскі ас ішуге шығып кетеді
12	Қаламсабын үнемі ұмытып кетеді
13	Студенттерді түгендейтін дәптері үнемі бола бермейді
14	Сабаққа кітап алып келмейді
15	Студенттермен үнемі сөзге келіп қала береді

Талқылауға ыңғайлы болу үшін, «қуаныш, қызығушылық, қайғы сезінетін топ...» деген терминнің орнына біз «қызығушылық» эмоциясы тобын, «қуаныш» эмоция тобын және т.б. қолданамыз.

Нәтиже және талқылау. Сонымен, дәріс және семинар сабақтарына қатысқан эмоцияларды сезінген респонденттердің бірінші тобында «бейқызығушылық» (бесінше тармақ) эмоциялар тобы – 33 қатысушы; екінші орын – «қайғы» (сегізінші) эмоциялар тобы – 28; үшінші орынға – «үмітсіздік» (6 тармақ) эмоциясы – 26 респондент; төртінші орында 19 респондент, «қорқыныш» эмоциялар тобы (жеті-тармақ); бесінші орында «көңілді» эмоция тобы – 17 респондент; алтыншы орында «ашулану» эмоциялар тобы (үшінші абзац) – 16; жетінші орын эмоцияның екі тобына бөлінген – «қызығушылық» және «қуаныш» (екі және төртінші) – әрқайсысының 14-сі жауап берді.

Дәрістер мен семинарларға қатысты эмоцияны сезінудің жалпы көрінісі қызығалт емес. Оқытушылардың 44%-ы лекциялар мен семинарлар сияқты білім берудің осындай түрлеріне бағытталған жағымсыз эмоцияларды бастан кешуде. Бұл көрсеткіш эмоциялардан «үмітсіздік», «қорқыныш» және «қайғылы» тұрады. Өз кезегінде, респонденттердің 27%-ы лекция мен семинарлық сабақтарға жіберілетін оң эмоцияларды сезінеді (эмоциялар «рахат», «қуаныш», «қызығушылық»). Респонденттердің тағы % «бейжайсыздық» сезімін сезінеді; «ашулану» эмоциясының респонденттердің 9%-ы тәжірибе алады.

«Қайғы» эмоциялар тобында басқа адамдарға кедргі жасаудың максималды саны: «басқа әріптесімен әңгіме», «аудиторияда ұялы телефонмен отыру». Бұл топтың респонденттері көбінесе «сабақтардан түскі ас ішуге баруға», «қаламды ұмытады» және «кітаптарды сабаққа әкелмейді».

Әрекет ету нұсқаларының саны бойынша, эмоциялар тобы «көңіл-күйдің» бірінші орынды алады. Теріс әрекеттердің он бес нұсқасын он төрт (14) «айналысады». Салыстыру үшін, топқа сәйкес, «қызығушылық» эмоциясы – теріс әрекеттердің төрт нұсқасы; топтық эмоцияны «жақсы көңіл-күй» - 10 оция; эмоциялар тобы «бейжайсыздық» - 13 опция және т.б.

Тренинг тақыбырынан ауытқу жиілігі, сондай-ақ, «ұялы телефонмен отыру» және әртүрлі кешкі ойлар «студенттерді» зерттеуге қатысқандардың тілектерін білдірмейді. «Қайғы-қасіреттің», сондай-ақ, «үмітсіздіктердің» теріс сезімі студентті іс-әрекетке қамқорлық жасауға талпындырады. Осы эмоциялардың тәжірибесі білімнің сіңірілуіне жол бермейтін көптеген әрекеттерге алып келеді. «Өкінішке орай» және «қайғылы» эмоцияларды сезінген оқушылар оқу уақытын оқытуға қатысы жоқ көптеген іс-шаралармен алады. Бұл әрекеттер, бір жағынан, студенттің қызығушылығын мазмұндағы толтырады,

ал, екінші жағынан, мұғалімді мектептен алшақтатады. Эмоциялардың «қайғылы» және «көңіл-күйден айырылу» функциясы болып табылатын «кету» әрекеттері, бір жағынан, осы эмоциялардан туындайтын ынтылындырушы күштердің өнімі болып табылады, ал екінші жағынан тәжірибені күшейтеді. Сондай-ақ, «қамқорлық» әрекеттері осы эмоцияларды азайтады, олардың бар болуын және дамуын қамтамасыз етеді деп айтуға болады.

Үшінші бөлігінде эмоциялар тобы «ашулану» ұсынылған. Респонденттердің жалпы санынан бұл топ «қызығушылық» және «қуаныш» топтарында ғана (әрбір 7%) 9% құрайды. «Ашулану» тобының он тоғызына бір респондентке қатысты 150-ге жуық теріс әрекет немесе респондентке тоғыз әрекет бар. Топта теріс әрекеттерге арналған он бес нұсқаның тоғызы тіркелді. Бұл «қайғылар», «бейжайсыздық» және «көңіл-күйлер» топтарынан аз, бірақ «қызығушылық» және «қуаныш» топтарынан әлдеқайда көп. «Ашулану» тобының теріс әрекеттері жоғары қайталануымен ерекшеленбейді – бір адамға екі әрекет. Бұл «ашуланудың» эмоциясы адамның зерттеуден аулақ болу үшін іс-әрекеттер жасауға түрткі бермейді дегенді білдіреді. Керісінше, осы топтың әрекеттері қолданыстағы кедергілерді жеңуге бағытталған. Мұндай кедергілер ретінде студенттер белгілі бір тақырып бойынша лекциялар мен семинарларды түсінбеуі мүмкін, бұл топты материалды меңгеру бойынша күш-жігерді жандандыруға мәжбүр етеді.

Тәжірибе қорытындысы. Қайғы-қасіреттің, қорқыныш пен көңіл-күйдің эмоциялары демотивациялық деп аталуы керек, себебі олар көптеген теріс әрекеттерге қол жеткізді. Бұл студенттердің оқумен күресуге бағытталған іс-әрекеттері. Мұғалімнің демотивациялық эмоциялардың әсерімен университет студенттері оқыту іс-әрекеттерін бұзуға бағытталған мінез-құлық реакцияларының массасын бейсаналық түрде орындайды.

Мұндай іс-шаралар: аурухананың үлкен саны; лекциялар мен семинарларда жиі болмауы; кеш келу; аудиторияда басқа әріптестерімен сөйлесу; ұялы телефонға көңіл аудару, әлеуметтік желідегі хат-хабарлар және т.б.

Өз кезегінде, қуаныш, рахат пен қызығушылық сезімін мотивациялық деп атауға болады, өйткені олар білім алушыларды оқумен байланысты нығайтуға шақырады. Осы эмоциялармен туындаған теріс әрекеттердің саны аз.

Екінші жағынан, қарым-қатынасты нығайтуға бағытталған көптеген оң шаралар бар. Мотивациялық эмоцияларды оқытын респонденттер кешікпей, сабақты босатпайды, семинарларға дайындалады, дәрістерде мұқият болады.

Осылайша, эмоциялар мотивациялық құбылыс. Олар пәнді білуі мүмкін немесе білмеуі мүмкін; қозғау және кернеу сипатталады; адамның адаммен қарым-қатынасының сипатын көрсету; адамның осы мәселеге қатысты талап етілмейтін әрекеттерін басқаруға; күтпеген әрекеттердің сипаты тәжірибеге деген эмоцияға жауап береді, сондықтан кейбір тақырыппен байланыстарды нығайтуға, басқалары байланыстыруды тоқтатуға, ал кейбірі әрекеттерді қалпына келтіруге және т.б. бағытталады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Alexander F., Flagg G.W. Experimental studies of emotional stress // *Psychosom. Med.* – 1961. – №23. – P. 104-114.
2. Arthur Ribs Big explanatory psychological dictionary. Volume 2: P-I: in 2 volumes. – Publisher: Veche, Publisher AST. – 2001. Burns R.B. Self-concept development and education. – 1986. (in English), 215 p.
3. Campbell E, Jones G. Psychological well-being in wheelchair sport and nonparticipants // *Adapt PhysActiv Quart.* – 1994. – N11(4). – P. 404-415.
4. Horney K. Our internal conflicts // *Collected Works: in 3 volumes / K. Horney.* – Moscow: Meaning, 1997. – Volume 3: Our internal conflicts; Neurosis and personality development / K. Horney. – Moscow: Meaning, 1997. – P. 5-234.
5. The development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan // *BULLETIN DEUROTALENT-FIDJIP 2101-5317.* – 2014. – №4. – С. 8-11.